

volna, mint hogy ezt a nőt rendelte melléje. E tiszta, mély érzelmű női szívnek igazán önzetlen, teljesen odaadó szeretetét egész megható hűségében festeni képes nem vagyok. Hartmann von der Aue középkori német költőt kellene lemásolnom, a ki Der arme Heinrich című örökszép költeményében elragadóan beszéli el, mint ajánlja fel egy majoros fiatal leánya az ő ártatlan életét, hogy a szegény Henrik lovagot a súlyos betegségből kigyógyítsa. Fájdalom, Szarvas Gábornénak minden odaadó szeretete mellett sem sikerült, mint a majoros leánynak, ura életét megmenteni; de igenis sikerült neki férje életét meghosszabbítani és ezzel egy nemzet örök hálájára szerzett jogot. Ez a tudat adjon neki vigaszt és megnyugvást most, hogy immár

«Azokkal időzik, a kik máskor voltak.
Mit az élet megvon, megadják a holtak.»

Vigasztalja őt továbbá az a gondolat, hogy a megdicsőült áldott emléke élni fog, hogy az ő nevét legjobbjaink nevével együtt hálás kegyelettel fogják emlegetni,

«... míg az ezüst Dunának
Nagy tükörén egy honfiszem pihen,
S magyar lakik a parton s a hazának
Csak egy romlatlan gyermeke leszen.»

RADÓ VILMOS.

POLGÁRI FIU-ISKOLÁINK REFORMJA.*

Egy hányt-vetett életű, szerencsétlen szenvedő számára kérek védelmet és mentő-kezet.

Keresztneve: polgári iskola. S talán éppen neve az ő súlyos keresztje. Hiszen társadalmunkban gyakorta már maga a név szerencsétlen sorsra praedestinál. Előkelő; jóhangzású nevek szerencsés viselői előjoguknál fogva is fentebb hordhatják fejüket, mert a család gloriája néha az egyén üres feje körül is fényt áraszt. S mily nehéz, habár tele szívvel, eszmékkal telt agygyal, alacsony sorsból fölemelkedni!

Az én védettem alacsony sorsban született. Úri rang, puha kényelem helyett sanyargás, a sovány kenyerért lélek- és test-

* Közgyűlési előadás.

emésztő munka várt reá osztályrészü. Igen sokan már születését is bűnnek tartották. Iskolanemzetségeink hideg, majdnem megvető tekintettel fogadták az új szülöttet. Nem nyult felé ölelő kar meleg részvétellel. A középiskolák százados privilegiumokkal dicsekedhető nemzetsége előkelő nemessége tudatában csak keztyűs kézzel s kimért távolságra merészelt hozzá, a parasztos névre keresztelthez közeledni. Az elemi iskolák családja pedig gyanakodó szemmel tekintett a törvényes származású kiseddre, a ki születésével neki sem okoz örömet.

Szinte csodálatos, hogy századunk egyik nagy erkölcsi vívmánya, a társadalmi intézményeket átható humanizmus védő keze sem igen nyult segítőleg az új intézmény felé. De hát persze szebben hangzik s nagyobb föltűnést is kelt, ha alapítványokkal, ösztöndíjakkal, elszegényedett nagy urak nagy hatalmú állásra születésöknél fogva már bizonyos jogot szerzett gyermekeit istápolják, mintsem — legalább néha-néha — az iparos és kereskedő osztálynak nyujtanának támogatást a polgári iskolák rendelkezésére bocsátandó gazdag alapítványokkal.

Szegény polgári iskola, miért kellett negyedszázadon át vezeklened?!

Ideális gondolkozású, minden nemesért melegen érző teremő atyád: báró Eötvös József; szellemi dajkad, hú védelmező: Csengery Antal, beh soh'sem hitték felőled, hogy annyi ideig bolyongj számkivetetten sanyarogva! Hát oly nagy volt a te eredendő bűnöd?

Korán tűnt fel balcsillagod. Később kellett volna születned, midőn nemzetünk minden rétegét már jobban átjárja a liberális demokratizmus szelleme. Akkor bizonyára könnyebben útat törhettél volna magadnak a társadalmi és iskolai kasztok között. Mert a te egyik missiód: a társadalom nevelése. Nem tudtad, önmagadon sajnosan kellett tapasztalnod, hogy az új eszmék apostolainak sorsa legtöbbsnyire szegénység és üldözés. Félreértetek, kigúnyoltak. Csak nagy nehezen, ezer akadályba botolva tehettél egy-egy lépést előre s akkor is leginkább a törvény fegyverére támaszkodva. Bejártad az egész országot, de vajmi kevés helyen találtál barátságos fogadásra. Legtöbb rokonszeny kísért a fővárosban, hol az iskolatanács egyik nagy tekintélyű tagja, Csengery Antal, védelmezett. Valóban nincs Magyarországnak oly kulturális intézménye, mely annyi hányatáson és kísérletezésen ment

volna keresztül, mint a polgári iskola. Létért való harcokat kellett vívnia s küzdelme még ma sem mondható befejezettnek.

Ily körülmények között a polgári iskolákban működő egyének sorsát is ki-ki könnyen elgondolhatja. Sanyarú sors volt biz ez majdnem mindenkire nézve; de hitünk szerint a későbbi kor el fogja ismerni s talán méltányolja is jó akaratú törekvéseinket.

Hazánkban fontosabb nemzeti missiója van a polgári iskolának, mint más államokban, a hol egységes a nemzeti nyelv s a mindennapi elemi iskolázás a 14—15 éves korig van kiterjesztve.

Mi, kik ez intézmény szolgálatában állunk, nagyon is érezzük gyöngeségeinket, fogyatkozásainkat, s mégis lelkiismeretünk azt sugallja, hogy legalább egy tekintetben önérettel, mondhatnám büszkeséggel tekinthetünk az elért eredményre, mert nyomorúságos viszonyaink daczára a polgári iskolák, — miután növénydekeik túlnyomó része a nem magyarajkú iparosok, kereskedők, földmívelők gyermekeiből telt ki, — többet tettek a középosztály művelődésére s különösen megmagyarosítására, mint a kiváltságoknak örvendő s tradíciókra támaszkodható, anyagi és erkölcsi erőforrásokban sokkal inkább bővelkedő középiskolák. Iskolai szervezetünknel fogva mi nem nevelhettünk az állami élet vezetéseiig emelkedhető honpolgárokat, de szolgáltattunk a nemzet gazdasági erőinek fokozására az iparos és kereskedő osztálynak ezrekre menő munkásokat.

S ha feladatunk, bár jobb eszközökkel, ezután is abban culminál, hogy a társadalmi középosztály nagy részét teljesen megmagyarosítsuk s aránylag rövid idő alatt elsajátítható gyakorlati irányú műveltséggel gazdagítsuk: akkor, mint az állami élet hasznos tényezői, megteszszük kötelességünket s jogos öntudattal tekinthetünk munkánk sikerére.

A polgári iskolák reformálásának irányát tűztem ki előadásom czéljául, ezért bármily csábító alkalom kínálkoznék is intézményünk küzdelmeinek jól kiszínezett rajzolására, le kell mondanom e kedvező alkalom kizsákmányolásáról. A múltra csak futó pillantást vehetek, ellenben a jelenlegi állapot szembántóbb mozzanatait nem hagyhatom észrevétlenül. A jellemzetesebb hibákra egyenként rá kell mutatnom, mert a jelen ismerete szolgál kiindulásul a reformok iránypontjának helyes kitűzésében.

1. A polgári iskolák eddigi működése.

A polgári iskolák fejlődésében nem lehet egyenlő mértékkel mérni a fővárosi és vidéki polgári iskolákat, mert a mi intézményünkben nincs meg annyira az egyöntetűség, mint a fővárosi és vidéki gymnasiumok és reáliskolák működésében. Ennek az egyöntetűség hiányának az oka részint helyi változó körülményekben, részint a tanító-testületek alakításánál majdnem élesen megkülönböztetett képzettségi fokokban keresendő. Mind a két szempontból a főváros volt előnyösebb helyzetben s itt a polgári iskolai intézmény fejlődése is sokkal kedvezőbben alakult.

Méltassuk néhány szóval a fővárosi és vidéki polgári iskolákat külön-külön.

A) *A székesfővárosi közs. polgári iskolák méltatása.*

Törvényhozásunk bölcsesége az alkotmányos élet visszaállítására reggelén első és szorgos kötelességének ismerte, hogy erős magyar érzésben tántoríthatatlan, a modern állami élet munkálásában fáradhatatlan középosztály megteremtése érdekében, a gymnasiumok és reáliskolák mellé a polgári iskolákat felállítsa.

A székes főváros területén nyílt meg hazánkban az első polgári iskola. A közsükséglet parancsoló szava hívta ezt életre, mert hiszen a városi élet jellegét kölcsönző iparos és kereskedelmi osztály nevelését az úgynevezett középiskolák, melyeknek irányzatuk a magasabb iskolákra való előkészítés volt, nem szolgálhatták kellő mértékben.

A fővárosi polgári iskolák sem az elemi, sem a középiskoláktól nem akartak positiót elhódítani. Egész erővel arra az új működési tér művelésére vetették magukat, mely eddig jóformán teljesen parlagon hevert. Százezrekre rugott a főváros ipari, kereskedelmi ügyekkel és szőlőműveléssel foglalkozó lakosainak száma a néhány ezer lateinerrel és technikussal szemben s mégis épen a nagy többség gyermekeinek nem volt a magok életviszonyainak megfelelő középiskolai intézményök. A fennálló néhány gymnasium és reáliskola szolgálta a számszerint kisebb rész intellektuális érdekeit s jó ideig elegendő is volt a közsükséglet kielégítésére; azonban teljesen hijával voltunk oly intézménynek, mely a közgazdasági élet föllendültével külföldről óriási tömegben

özönlő gyári és műhelybeli kézi iparos osztály, nemkülönben közlekedési eszközeink szaporodtával élénk tevékenységre serkent kereskedő osztály által gyermekeinek szánt életpályára az alap és közép műveltséget megadhatta volna.

Ezt a feladatot kellett a fővárosi iskolákra bizni, egybekötve azzal a nem csekély értékű hazafias misszióval, hogy a magyar nyelv dolgában amúgy is gyöngye lábbon álló iparos és kereskedő elemet a beözönlő idegenek tömege túlsúlyával ne germanizálhassa; sőt inkább ezek ifjabb nemzedékét a polgári iskolák vezetésével teljesen megnyervén a magyar nyelvnek és nemzeti szellemnek, a családból való visszahatás következtében pár évtized múltán az egész iparos és kereskedő osztály megmagyarosítható legyen. Ezt a nagy feladatot vállalta magára a fővárosi polgári iskolai intézmény s e mellett arra is utat nyitott, hogy növendékei, az iskolából hozott ismeretek alapján, tisztességes kenyéradó pályát kereshessenek maguknak. Ez nevelte a fővárosi társadalom közép osztályainak nagy részét magyarrá, még pedig nemcsak a magyar beszédet, de a magyar érzést és magyar szellemet is értve. Nem válogatott a tehetségek között; gyöngye, közepes és jobb képességű tanuló ifjúságot, kivált az első évtizedben, egyaránt befogadott s a tanári testületek megfeszített munkával, de nem kevesebb hazafias lelkesedéssel igyekeztek ezt — a gymnasium és reáliskolára a közönséges felfogás mérő zsinórja szerint többnyire alkalmatlan elemet — átgyúrni magyarrá és a nevelődésre, tovább képzésre s különös szakirányú munkásságra alkalmas és fogékony elemmé. Ez hervadhatatlan érdeme a fővárosi polgári iskolának, melyet igazán ítélő ember kétségbe se vonhat.

A közvélemény s maga a fővárosi törvényhatóság kellően méltányolták a polgári iskola hivatását, állami fontosságát. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy a polgári iskolákat sorozatra, jellegre nézve a középiskolákkal egy színvonalra emelte s ebből kifolyólag különbséget köztük csak a közjóért folytatandó közös versenyben ismerve fel, kezdetben oda is, mondhatni kizárólag, középiskolai képesítésű tanárokat alkalmazott. Helyeselte Csengerly Antalnak, fővárosunk közoktatásügye eme hatalmas vezérszemlének, a polg. iskolák lelkes apostolának azt a felfogását, hogy ha a főváros a középiskolákkal egyenlő jó iskolákat akar teremteni a polgári iskolákból, akkor magas képzettségű, a középiskolai tanárokkal egyenlő tudományos készülségű tanárokat kell

ezen új intézetekbe is választania. S valóban huzamos ideig külső tekintetre és jórészben belső szervezetre nézve is egy niveauon állottak a fővárosi polgári iskolák a reáliskolákkal. Sem képzettség, sem anyagi javadalmazás tekintetében nem volt különbség a fővárosi polgári és reáliskolai tanárok között.

A közel mult története bizonyossága szerint a polgári iskolai intézmény jó részben a tanári kar buzgósága folytán fokról-fokra fejlődve, oly közhasznú kulturális és nemzetgazdasági tényezőül ismertetett el, mint a milyennek egykor talán az alapítók maguk sem remélték.

A fővárosi polgári iskolai tanári kar nem várta azt, hogy a hatóság gondolkozzék helyette, míg ő neki csak sablonszerűen, gépiesen annyit s úgy kelljen végeznie, a mennyit és a hogyan a hivatalos utasítások elébe szabnak.

Szoros kötelessége határán túl is első sorban lelkiismeretes gondnal ápolta a reábizott iskolai intézményt.

S hogy sikerrel fáradozott a fejlesztésen, mutatja *a tőle kezdeményezett reformoknak országos jellegűekké válása.*

A kevésbé lényegeseket mellőzve, utalok reá, hogy miket tett a fővárosi polgári iskolai tanári kar, az 1884-iki fizetésszervezéssel rajta elkövetett sérelmek daczára.

A fővárosi polgári iskolai tanárok jól átgondolt tervei, lelkesedéstől áthatott fáradozásai alapján a fővárosi polgári iskolák adták meg a példát:

- a) a polgári fiúiskoláknak középkeresk. iskolákkal;
- b) a polgári leányiskoláknak felsőbb leányiskolai osztályokkal való bővítésére;
- c) a polgári leányiskolák mellett női keresk. tanfolyamok —,
- d) a polgári leányiskolák mellett női ipariskola felállítására.

Ezek a reformok, mint életre való eszmék, nemcsak a fővárosi hatóság és közönség, hanem még az állam kormánya részéről is korszakos intézkedéseknek ismertettek el, nagy népszerűségre emelkedtek s e téren országos tanügyi reformoknak képezték alapját.

A f. v. polg. isk. tanárok megtették kötelességüket a magyarosítás és nemzeti érzület terén is, a hol őket jellemöknél és becsületességöknél jobban más közeg nem ellenőrizhette.

Lelkiismeretes sáfárjai voltak a főváros magyarosodásának, a nemzeti érzés erősítésének, a nemzeti kultúra ápolásának és ter-

jesztésének. Böven kivették a maguk részét a társadalmi feladatok megoldásából is.

A budapesti közs. polg. iskolák fölvirágzásának és nagy népszerűségének okai között kétségkívül előkelő helyet foglal el a viszonyokhoz mért tisztességes díjazás. Régebben, — midőn a főváros tanárainak annyi fizetést nyújtott, mint akkoriban a reáliskolaiaknak, — részint a középisk. fizetés, részint a fővárosi élet központi vonzó ereje miatt annyi jelesen képzett tanár figyelmét vonta magára a polg. isk. tanári állások kihirdetése, hogy bőven lehetett válogatni a legkitünőbb erőkben. A főv. polg. iskolák ekként — nyílt pályázatok, tekintélyes fizetés mellett — alakított törzskara szerzé meg Budapesten a polgári iskoláknak azt a tiszteletet és tekintélyt, melyben a középiskolák már régebb idő óta részesültek. Sajnos! az utóbbi években, mióta a fizetések visszanyesegetése napirendre került s a polg. iskolai tanárok díjazásában az állami professorokkal szemben alkalmazott rendszer kezd mindinkább tért hódítani; mióta a főv. polg. iskolai tanárok fizetését úgy szervezik, hogy évtizedről évtizedre hátrább-hátrább maradjanak a fővárosi középiskolai tanároktól: azóta a főv. polg. isk. tanári kar intelligentiájának mértéke a kiválások és sok közepes, sőt gyenge képzettségű elem térfoglalása következtében rohamosan csökken. Eme hanyatlásoknak még korántsem értünk végére. Itt is különösen növeli a bajt a tanárhiány.

B) *A vidéki polgári iskolák méltatása.*

Mérlegeljük a vidéki polgári iskolák erkölcsi súlyát!

Közüktatási törvényeink közül a polgári iskolákra vonatkozó rész egyik legmegbecsülhetlenebb alapot, legalkalmasabb eszközt szolgáltatja az államkormány részére a magyar állam épületének megszilárdítása érdekében. A hová a felekezeti menedékvárak, nemzetiségi bástyák miatt a közoktatási kormány csak betekintgethet, de intézkedései nagy akadályokba ütköznek — értjük a nemzetiségi és felekezeti középiskolákat — : ott a polgári iskolai törvényvel ütött részen az államhatalom, az 5000 lélekszámadta kulcsesal kezében, beférkőzhetik a nemzeti szempontból legveszélyesebb helyekre is. Középiskolákat pótló intézetek, középiskolai jellegű iskolák állítására kényszerítheti a magyar kultúra iránt idegenkedő elemeket is. Törvény szerint jogosítva van velök erszényeiket megnyitvatni arra a hazafias missiót teljesítő intézmény cél-

jára, melyre talán egyébként az illető «honpolgárok» önsugallatukat követve, egy fabatkát sem áldoznának, holott az idegen államok oltárán gyújtott tűzhöz — talán — sietve viszik áldozataikat, s hamis bálványok előtt tömjéneznak. Okos körültekintéssel, előrelátással, igen hasznosan lehet fölhasználni azt a nagy kulturális és nemzeti erőt, melyet a polgári iskolai intézmény kellő fölkarolása, istápolása, méltánylása, érdeme szerint való megbecsülése kínálva kínál.

Vessünk egy futólagos pillantást a polgári iskolák geographiai elhelyezkedésére. Hol vannak polgári iskolák?

Mindenek előtt idegen nemzetiségek lakta vidékeken és sok esetben oly kisebb városokban, a hol rájuk kívül semmi más középfokú iskola nem létezik. Karánsebesen a románok, Nagy-Rőczén, Turóc-Sz.-Mártonban, Alsó-Kubinban, Liptó-Sz.-Miklóson a tótok, Brassóban, Késmárkon a németek, az Al-Dunánál több városban a szerbek, a Dráva közelében a horvátok között. Oltárai ezek ott a magyar kulturának. A tanárok őrszemei, elszánt, lelkesült harczosai a magyar nemzetiségnek. Kitéve idegen észjárású, fájdalom! gyakran idegen érzésű népfajok barátságtalan, sőt ellenséges érzületének; családjaik idegen körre kárhóztatva. S önfeláldozó munkájuk mily csodás eredményeket teremt! Ez a parányi kis magyar sziget az idegen nyelvű népek óceánjában nem mérül el. A helyett, hogy az idegen nemzetiségű polgárok ezrei közepette az a néhány polgári iskolai tanár a magyarságra nézve elveszve, a természeti túlnyomó erőtől eltiporva, az idegen nemzetiségű népfajokkal egybeolvadna: sziklaként áll a körünyaldosó, tajtékzó habok, a dühöngő hullámok közepette. De nem, korántsem áll, bár erős, de mozdulatlan sziklaként. Megmozdul, élővé lesz, a magyar haza iránt való szeretettől megacézolott karjaival leküzdi a háborgó elemeket; nyájas, bizalomkeltő szavával magához édesgeti, új hitre téríti, elkereszteli, s a magyar állameszme oltárához vezetni áldozathozatalra még ellenségeinket is.

Igazán emberfeletti, valóságos államszilárdító munka ez!

Az állami polgári iskolák tehát jobbadán idegen nemzetiségű vidékeken vannak; de azért magyarok maradnak a tótok, németek, horvátok, szerbek, oláhok között is.

A polgári iskolai tanárok soraiban nem akadnak panszlávok, pangermánok, dákorománok!

Liptó-Sz.-Miklóson, Turócz-Sz.-Mártonban, Nagy-Rőczén, Alsó-Kubinban, Homonnán stb. nincs más középiskola.

Húsz évvel ezelőtt Liptó-Sz.-Miklóson, mikor az állami polgári iskolát megnyitották, az igazgatót vasvillával várták az utcán a fanatizált tótok s ma szélteben járja ott a magyar szó, erős a magyar érzés. Nagy-Rőczén, Turócz-Sz.-Mártonban, a hirhedt panszláv fészkekben a polgári és középkereskedelmi iskolák egyedül terjesztik a magyar kulturát. Karánsebest a dakoromanizmus nem vallhatja magáénak; szépen terjed ott is a magyar szó. Ha magyar lapot kell szerkeszteni az említett helyeken s a magyar állam eszméjével együtt a kormányt is kell védelmezni, támogatni: ott vannak a polgári iskolai tanárok. Magyar közművelődési, veszélyes politikai aspirációktól ment humánus intézeteket kell teremteni vagy támogatni: ott vannak a polgári iskolai tanárok, a magyar állameszme politikai agitátorai.

De nemcsak korlátolt műveltségű, fanatizált nemzetiségek lázongtak a polgári iskola térfoglalása ellen! Sanda gyanú fogadta a jövevényt az elemi és középiskolák részéről is. A tanítók és tanárok mihamar ócsárolni kezdték az új intézményt. Soha annyi kritikus nem született Magyarországon, mint a polg. iskolák életének első 10 esztendejében! Birálta a közönség, ránczigálták a tanítók, nevetségessé akarták tenni a tanárok. Eötvös a polgári iskolába a tanárokat többnyire középiskolából vette át; elvétele — szükségből — egy-egy jelesebb népiskolai tanítót is átvett. A középiskolai, különösen vidéki felekezeti gymn. tanárok legtöbb részének fizetése akkor 5—6—7—800 frt volt. Eötvös, hogy a polg. iskolába édesgesse őket, ígért nekik 800—1000 frtot. Így kapott elegendő tanárt s ekként alakult a polgári iskolák tanári karának derék hada kezdetben majd nem csupa középiskolákra minősített tanárokból. Ennek jó hatása az iskola térfoglalására kétségtelen.

A polgári iskolák működésének irányzata a lefolyt 27 év alatt rendkívül nagy ingadozást mutat. Ezt részint külső, részint belső okokra lehet visszavezetni.

Külső okul tekinthetjük többek között a társadalmi előítéletet, a felsőbb hatóság egyoldalú informatiókra alapított s a gyakorlati élet által hamarosan halomra döntött intézkedéseit, a folyvást hangoztatott, de a közönségtől meg nem értett «népoktatási jelleget», a reáliskolákat, gymnasiumokat illető átváltozá-

sokat, az ujonnan szervezett közép- és alsófokú ipar- és kereskedelmi iskolákat, alkalmatlan helyi körülményeket. Belső okokként jelentkeztek: a tanítóképzés fogyatékosága; a polg. isk. tanárok tekintélyhiánya; rendkívül visszamaradó fizetési, nyugdíjellátási viszonyai; a polg. iskolák ügyébe illetéktelen és hivatlan egyének gyakori erős beavatkozása; a tanárok közt kifejlődött surlódás, főként a pædagogium, mint törvényen nem alapuló s törvénybe maig sem iktatott intézet működésének megkezdése óta; az állásoknak nem nyílt pályázat útján való betöltése; időközben a min. rendeletek által a szélesebb térre utalt polg. iskoláknak a qualificationális törvény és egyes min. rendeletek által már szerzett jogaikban való megrövidítése; a polg. iskolai tanároknak a közoktatási tanácsból való teljes kizárása; a tanfelügyelők munkakörének aránytalan kibővítése s egységes tanfelügyelet hiánya; a közokt. ministeriumban a polg. iskolai ügyek intézésére hivatott külön szakosztály létesítésének elmaradása stb.

A jövőre nézve komoly tanúlságot nyújt a polg. iskolák 27 éves múltjára való visszatekintés. Axiomaként vonható le az a tapasztalati eredmény, hogy minél inkább bele tudtak illeszkedni a polgári iskolák a folyvást újhódó, s a folytonos alakulásban levő társadalom gondolkodása körébe: annál jobban betöltötték rendeltetésüket s annál inkább megnyerték a közönség rokonszenvét, támogatását. A gyakorlati élet uralkodó vezéreszméi elől mesterségesen elzárkózniok nem lehet, miként a régi skolasztikusok iskolái eltűntek a maguk mystikus homályában.

A polgári iskolák egészséges életét, fölvirágzását csak a gyakorlati közelet üde, folyvást friss légáramlatától várhatjuk.

Közelebbi vonatkozásba, teljes összhangzásba kell tehát hozni a polg. iskolákat az étellel. Meg kell adni külső és belső létföltételeit, akkor majd nem lesz ok irántok aggodalomra. Áll ez a föltétel mind a fiú-, mind a leányiskolákra egyaránt. Eszközök nélkül czélt érni nem lehet. A legmagasztosabb eszme, a legszentebb gondolat is csak elméleti becsű marad, ha egyidejűleg nem történik gondoskodás a megvalósításhoz szükséges segédeszközök biztosításáról.

Hálára kötelezi a polg. isk. tanári kart, a ki hatalmánál fogva minél hamarabb eltörli az 500 forintos állomásokat. Ennek megtörténte nélkül a legüdvösebb reform is hajótörést szenvedhet!

2. A polg. iskolák mai válságos helyzetének rendezése.

A) *A vidéki polg. isk. tanári állásoknak nyílt pályázatra bocsátása.*

Komoly figyelem fordítandó a polgári iskolai tanári állások betöltésénél arra, hogy az intézők ne jogosulatlanul protegált s alkalmazásuk esetén a tanári testület egységes jó szellemét megbontó egyéneket válasszának ki kéz alatt, hanem olyanok alkalmaztassanak, kik nyílt pályázat útján concurrens társaik közül kimagaslanak s a legtöbb biztosítékot nyújtják helyök méltó és sikeres betöltésére.

Eddig nálunk, Budapestet s egy-két vidéki várost kivéve, pályázat nélkül töltötték be a polg. isk. tanári állásokat. A polg. isk. status elhelyezkedése egy. vagy két ember önkényére, privilegizált akarására volt bízva. Ezen életbevágó kérdések madártávlatból ítélő s a helyi kivánalmak iránt teljesen nem tájékozott intézők egyéni felfogása szerint oldattak meg. Ily körülmények között aztán nem is lehetett csodálni, ha a váratlanul összeverődött tantestületekben ritkán volt meg az a jó egyetértés, kölcsönös bizalom, a nagy közönség szemében imponáló erős összetartás, mely a polgári isk. intézmény minél teljesebb felvirágoztatásának legfőbb postulátuma.

Pedig ha a középiskolai tanárok nyílt pályázat s az illetékes testület hármaskandidálása alapján jutnak állásaikhoz, miért ne lehetne ugyanezt az eljárást országossá tenni a polg. iskolákat illetőleg is? Miért ne jusson az egész polg. iskolai statusnak tudomására, ha egy-egy tanári szék itt vagy ott megüresedett? Miért ne nyujtassék ezzel alkalom arra, hogy kiki oda pályázzék, a hová részint helyi ismeretsége, részint egészségi követelményei s egyéb számbaveendő körülmények csalogatják, s a hol önbeismerése szerint legtöbb kedvvel, sikerrel működhetnék? Lehet-e valamely testületnek, vagy legalább az igazgatónak nyugodtan elvállalnia a felelősséget az intézetbeli egységes, sikerrel járó, várakozásnak megfelelő munkásságért, holott azt se tudják: mikor és ki fog érkezni közibök collegául, vagy pedig melyik napon kicsoda indíttatik útnak közülök tovább, messze, ismeretlen tájékok felé boldogságot keresni, a hol esetleg gyermekei nem folytathatják tovább megkezdett irányú iskolázásukat? Mennyi személyes sur-

lódás, egyenetlenség, irigység, gyanúsítás, anyagi és erkölcsi kár származik mind ebből!

Ellenben az állásoknak nyílt pályázat útján való betöltése emelné egyenként a tanárok önértetét;

növelné a tanári kar tekintélyét s komolyabbá, jogosultabbá tenné a directori felelősséget;

megszüntetné azt a rendszertelenséget, mely ezer személyi érdekösszeütközésnek forrása;

csökkentené vagy egészen megsemmisítené azok számát, kik — fájdalom! ilyenek is vannak — az áthelyezéstől való örökös félsz miatt számos esetben lehetlenné tették már a testület komoly, czéltudatos működését s gyakran nagy meghasonlásokat idéztek elő;

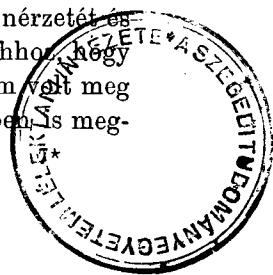
• lehetlenné tenné, hogy tehetséges, szorgalmas emberek röghöz kötve bizonytalan ideig valamely rájuk nézve már-már elviselhetlenné vált helyen, az ország egy-egy eldugott zugában rejtőzködve penészedjenek és elfásuljanak, mert nem értik a módját vagy egyéni természetöknél fogva nem is akarják tudni: miként lehet előtérbe jutni.

Nyílt pályázatnál a tanügyi kormányoknak s egyéb felsőbb hatóságnak a jelentkezők, illetve candidáltak közül való választásra úgy is szabad keze maradna; a pályázatoknak a «Néptanítók Lapja»-ban vagy a «Hivatalos Közlöny»-ben leendő közzététele költséggel nem járna; végre pædagogiai ügyességben és irodalmi téren kitünő egyéneket rendkívüli esetekben meghívás, illetve felszólítás útján még mindig módjában lenne alkalmazni.

B) *Polgári iskolák képviselete az Orsz. Közoktatási Tanácsban.*

A polgári iskolai tanárok képviselete az Orsz. Közoktatási Tanácsban eddig nagyon aránytalan.

A polgári iskolai intézmény határozott kárára történt, hogy a Tanácsból a polgári iskolai tanférjak — egyoldalú információk folytán — egész következetesen hosszú időn át mellőztettek s a polg. iskolai kérdések megvitatásánál az igazi tapasztalt szakemberek nem hallathatták szavukat. Ez a rendszeres mellőzés sértette a fõv. polg. és középkereskedelmi iskolai tanári kar önértetét és az együttes működés nagy kárára, sokban hozzájárult ahhoz, hogy a fõvárosi és vidéki polgári iskolai tanárok között nem volt meg mindenben a szükséges harmonia. Ebben a tekintetben is meg-

változtak a viszonyok gróf Csáky Albin fellépése óta s reméljük, hogy ezentúl — első sorban az ügy javára — a gyakorlatilag működő polg. iskolai tanároknak is inkább nyílik majd terük a közoktatási tanácsban tapasztalataik, szakismereteik érvényesítésére.

C) *Egységes szakfelügyelet.*

Egységes szakfelügyelet nélkül, a 27 évvel ezelőtt megállapított territorialis rendszer szerint osztva be népiskolai tanfelügyelőségek hatáskörébe, működnek polgári iskoláink mind e mai napig.

Az 1892/3. isk. évben 64 tanfelügyelő gondjaira volt bízva 16591 elemi-, 53 felső nép-, 215 polg., 33 keresk. iskola (?), 71 tanítóképző és 1757 (?) kiseddóvó-intézet. Munkakörük kiterjedtségénél fogva sem gyakorolhatnának mindnyájan éber felügyeletet; hátha még egyéb akadályokat is figyelembe veszünk! — A gondjaikra bizott iskoláknak *csak* 37⁶¹ %-át (6334 isk.) látogathatták meg, a tanítóképzőket ide nem értve. 15 felső nép- és 34 polg. iskola színét sem láthatta a kir. tanfelügyelőnek.

Tisztelet a tanfelügyelői karnak, sokan vannak köztük feladatuk magaslatán álló, igen jeles munkaerők; de — miként a nyilvánosság előtt önmaguk is beismerték — előtanulmányai ésszakismeretbeli fogyatékoságánál, illetőleg testi törődöttségénél fogva nem egy gyöngébb képességű ember is van köztük, a ki a kerületébe eső összes intézetek (képzők, keresk. középiskolák stb.) szellemi életének felülbírlására képtelen. Mert a dolog természeténél fogva egy ifjú vagy koros tanfelügyelő, a ki elemi iskolai minősítéssel kívül egyéb oklevél elnyerésére sohasem törekedett, bár lehet kitűnő szakember, ha óvók, elemi iskolák s talán tanítóképzők inspiciálásával foglalkozik; de azt már csak még sem vindikálhatja magának, hogy középiskolai okleveles tanárok felülbírlására valójában hivatott.

A kiseddóvási törvény végrehajtása következtében rohamosan emelkedik s ma-holnap elviselhetetlenné válik a tanfelügyelők teendője. E miatt a tanfelügyelők számának szaporítása elhalasztathatatlán. Kedvező alkalmat nyújt ez mélyrehatóbb intézkedésre. Önmagától kínálkozik a 27 év alatt túlélt territorialis rendszer fölcserélése és — legalább az elemi magasabb intézeteknél — iskolafajok szerint csoportosítandó szakfelügyelői állások teremtése. Egyértelműleg külön-külön szakfelügyelőt követelnek a pol-

gári iskolák, hasonlóképp a kereskedelmi tanintézetek, úgyszintén a tanítóképzők.

A polgári iskolák életében nagy vívmány lenne a szakfelügyelet kérdésének megoldása. Ez hozná közelebb egymáshoz a rokonintézeteket; fejlesztené a solidaritást; lehetővé tenné az egységes és egybevágó működést; emelné a polg. isk. tanárok önértékét, tekintélyét. Megbízható közege lenne a minisztériumban szervezendő polg. isk. szakosztályból kiinduló javaslatok, tervek, szakszerű utasítások, reformok végrehajtásának s viszont befelé a központba mindenkor hű és alapos tájékoztatásokat nyújtana a polg. isk. intézmény állásáról. S mindemellett alig kerülne többre, mintha a mostani rendszer szerint egyszerűen csak a tanfelügyelők száma szaporíttatnék. Egy-egy felügyelőre 40—50 polg. iskola látogatását számítva, egyelőre s még jó ideig elég lenne 5 szakfelügyelő, s ez alig kerülne 15—20,000 frtba. A kir. tanfelügyelők munkája is egységesebb volna.

Az eddigi rendszer és túlhalmozott munkakör mellett a tanfelügyelő idejének és erejének csak egy kis részét fordíthatta a felügyelete alá tartozó polg. iskolák gondozására. Legjobb akarat mellett sem cselekedhetett másként, mert helytelen és igazságtalan dolgot művelt volna, ha egy-egy polgári iskola kedvéért száz meg száz elemi iskolát vagy kiseddévó intézetet elhanyagolt volna. Munkásságának mérlegén a polg. iskolák csak «nyomatékok» voltak. Növelték a teher súlyát s kiegészítették a megszabott mértéket; de értékök vajmi kevésre becsültetett.

A polgári iskolák folyton növekvő száma, a magyarság ereje kifejtésénél jogosan megillető erkölcsi súlya méltán megérdemli, hogy ezen intézmény ezentúl önálló gondozás tárgya legyen. Annál inkább szükséges ennek az ügynek alapos rendezése, mert — a korábbi ministeri jelentés adatát fogadva el kiindulási pontul — számuk a népoktatási törvény pontosabb végrehajtása következtében még rohamosan fog emelkedni, hiszen 200-nál több községben nincs még polg. iskola, a hol a lélekszám szerint már ilyennek lenni kellene.

Egy vagy több igazi szakfelügyelőnek egész ereje, osztatlan figyelme, teljes munkabírása és különös gondja kell ahhoz, hogy a polgári iskolák hatásos belső reform alá vehetők legyenek s hatalmas arányú fejlődésnek induljanak.

D) *Polgári iskolai külön szakosztály a közoktatásügyi ministeriumban.*

A közoktatásügyi ministeriumban 27 év alatt soha egyetlenegy szakember sem nyert közvetlenül alkalmazást a polgári iskolákban működő tanárok közül. Polg. iskolai kérdésekben is rendszerint olyanok voltak a ministerek tanácsadói, kik nevelés- és oktatásügyi rendszeres szakképzés nélkül, évtizedek alatt a hivatalos fokokon főbb intéző állásokba emelkedtek; vagy pedig ha kívülről vitettek is be, más téren szereztek babérait.

Ily körülmények között egészen természetes következmény volt a polg. isk. ügy háttérbe szorítása.

A polgári iskolák lassanként egészen elvesztek a többi iskola-fajok között. Ennek lehet tulajdonítani, hogy pl. az 1895. évi költségvetés tárgyalása alkalmára beterjesztett közokt. min. jelentésből is — szakemberek méltó meglepetésére — majdnem teljesen hiányzanak a polgári iskolák, a helyett, hogy önálló rovatban szerepelnének.

Ha az elemi iskolától nemcsak nevével, de szervezetével fogva is különböző, önálló közép-iskolafajt létesítettünk s azoknak virágzását óhajtjuk, akkor legyenek módozatok, melyek megengedik, hogy ezen intézményt is külön gondozzák oly igazi szakemberek, kik saját felelősségük érzetében legjobb tudásukat és legnemesebb ambíciójukat ennek az ügynek szentelik.

Mily pezsgő életet lehetne teremteni a most elalélt polg. iskolák körében, ha a közoktatási minisztériumban a VI-ik ügyosztály felhalmozott munkáinak decentralizálásával, teljesen önálló polg. isk. szakosztály alakíttatnék, melynek élén intelligenciájánál, szakképzettségénél és *gyakorlati tapasztalatainál* fogva a polg. isk. tanári kar kebeléből kimagasló ember állana, a ki mindenekelőtt bejárva Magyarország összes polg. iskoláit, személyes meggyőződést szerezne a tényleges állapotokról; megismerkednék a helyi körülményekkel; egy és ugyanazon mértéket használva párhuzamot vonna a hasonló viszonyok közt működő polg. isk. intézetek között s ha a külső és belső viszonyok felől kellő információt szerzett, mint kiváló szak- és tárgyismerő egyén állana szolgálatára munkásságával a reformok megvalósítására hivatott miniszternek. Az ő kezében központosíttatnának a polg. isk. ügyek; innen mintegy igazi középpontból indulna ki a felügyelet, rendtar-

tás, a személyi és dologi intézkedések összes szála. Innen szabotnék meg az az általános zsinórmérték, melyet a cél tekintetében, a tanterv pontos és öntudatos végrehajtásánál részletes tanítási anyagbeosztás és az oktatás intenzitása szempontjából szükséges egyéb eszközök felhasználásával, mint normatívumot minden polgári iskolának követnie kellene.

Csak ily gyökeres újítás mellett lehetne nyugodtan és bizalommal tekinteni a polgári iskolai nevelés és oktatás eredményére, mert csak ekként válnék lehetővé, hogy Magyarország másfélszázánál több polg. iskolája ne mind másképen, jóformán csak a maga tetszése és legsajátosabb felfogása szerint járjon el működési körében.

Haladunk. Miért ne lehetne keresztül vinni, hogy ezentúl ne csak a középiskoláknak legyen a közokt. minisztériumban *külön szakosztályok*, hanem *a polgári iskoláknak is*.

E) *A polgári iskolai igazgatói állások szervezetlensége.*

Minden intézmény felvirágzásának legmegnyugtatóbb feltétele a helyes vezetés.

Különösen érvényes ez a principium a vidéki polgári iskolákra nézve, melyek a központi kormányzat vizsgáló tekintetétől távol esve, jóformán sorsukra vannak hagyatva. Egygyel több ok arra, hogy a vidéki polgári iskolai igazgatók kiszemelésénél minden mellékes körülményt figyelmen kívül hagyva, egyedül az arravalóság mérlegeltessek.

Az igazgató személye, állása adja meg első sorban az iskola értékét.

Ha az igazgató egyéni tulajdonságaival, rátermettségével kimagaslik, a tanári testület, a nagy közönség és a hatóság részéről a bizalom és tisztelet önként nyilvánul iránta és személyével kapcsolatban a vezetésére bizott intézet iránt. Viszont a hivatását átérezni nem képes, helyzetét csak hatalmi állásnak gondoló és teremtő erő, alkotási vágy nélkül szükölködő igazgató alatt a testület ambíciója, munkabírása, közjóra irányuló törekvése is csökkenni szokott.

Nyújt-e az igazgatók állása ethikailag és jogi tekintetben elegendő biztosítékot — bár felelősség mellett — messzebb vágó intézkedésekre? Nem nyújt s ennek oka legtöbb helyütt az iskola-

széki vagy gondnoksági intézmény jelenlegi szervezetében rejlik. Szolgáljon ennek illusztrálására eme rövid példa:

Egy állami polg. iskola legjelesebb tanítványa meghalt. Az igazgató kitűzette az intézet gyászlobogóját. Ezért a gondnok kérdőre vonta, hogy mikép merészli a lobogót kitűzni, hát nem tudja, hogy ezt csak akkor kell kitenni, ha a gondnokság tagjai közül valaki meghal?

Szinte hihetetlen; de való, hogy a vidéki polgári iskolai igazgatóságok sok helyütt mindeddig nem rendszeresítették.

A polgári iskolák élén — egy rész kivétellel — tulajdonkép nem is igazgatók, hanem csak «megbízottak» állanak. Ideiglenes emberek, a kik 200—300 frtnyi fizetési többletért a tanári álláson kívül «ideiglenesen» igazgatással megbizattak. Bizonytalan sorsa bizott egyének, pragmatika hiányában önrendelkezési, kezdeményezési hatáskörükben megbénított s bármikor könnyű szerrel degradálható adminisztrátorok. A felelősség teljes súlya, a munka óriási része, gyakorta 2—3 intézet (elemi, polg. fiú-, polg. leányisk.) vezetéséből reájok háramló kötelesség teljesítése nehezedik vállukra; de ezért megfelelő anyagi honorárium- és erkölcsi jutalomban nem részesülnek. Igazán türhetetlen helyzet ez, melynek megváltoztatása az intézmény jobb sorsa, tekintélye érdekében is föltétlenül szükséges.

Az igazgatói állások — a munkakörhöz, felelősséghez mért méltányos díjazással s az önállóbb működést lehetségessé tevő jogkörrel — mielőbb szervezendők; az *iskolaszéki* és *gondnoksági* intézmény pedig vagy eltörleendő, vagy helyesebb alapon *szervezendő*.

F) *A vidéki községi és felekezeti iskolák elmaradottsága.*

Szomorú elhagyatottságban sínylenek a vidéki községi és felekezeti iskolák. Egy pár dicséretre méltó kivétellel valamenynyien elmaradtak az állami és államilag segélyezett hasonló intézetek középértékétől. Nem csoda, hiszen a tanári karok, bár sok jeles, munkabíró egyén van közöttük, mostoha sorsuk áldozatául oda dobva, a küzdelembe előbb-utóbb belefáradva, szívök mélyéig keserőséggel eltelve, fásultan, tehetetlenül kénytelenek nézni: miként szorúl intézetök mindinkább háttérbe versenytársaik mögött.

Ki várhatna tőlük jó lelkiismerettel egyebet? Megtagadhat-

ják-e emberi érzéseket, hogy ne fájjon nekik, ha róluk teljesen megfélelkeznek? Megőrizhetik-e idealismusokat, hivatásuk követelte lelkesültségöket, a midőn látják, állandóan tapasztalják, hogy hasztalan emelik föl esdő szavukat, hiába mutogatják fájó sebeiket, sem közvetlen, sem légfelsőbb hatóságuk nem siet védelmőkre?

Családos emberek nyomorognak 500—600 frtos állomáson. Némely tantárgynak az intézet fennállása óta mai napig sincs állandó tanára; 100—200 frtért folyton folyvást «ideiglenes» alkalmazottak, rendszerint elemi iskolai tanítók «mellékfoglalkozásképen» tanítják azt a szakot, megfelelő képesítés nélkül. A tanszergyűjtemények fogyatékosak, mert gyarapításukra nincs kellő fedezet. Tanári könyvtári beszerzésekre pénz nem igen telik; a szaktanárok pedig nyomorgó családjuktól nem vonhatják el lelketlenül a betevő szükös falatot, hogy annak az árán a folytonos szakképzéshez megkívántató segédeszközöket megszerezzék.

Az állami és áll. segélyezett polg. iskolai tanárok fizetés-szervezeténél a községi és felekezeti polg. isk. tanárok fizetésjavítása szóba sem került. Hasonlóképen sérelem érte őket a nyugdíj-törvénnyel s a korpótlék kiszabásával is.

Keresni kell módot e sérelem orvoslására. Ha másként segíteni nem lehet, törvényhozásilag kell — a népisk. tanítókéhoz hasonlóan — a kisebb javadalmazású polg. isk. tanárok fizetését, az áll. költségvetésből, a megszabott minimumra kiegészíteni. Ily eljárással az államkormány beleszólási és felügyeleti jogköre nagyobb lesz s a polg. iskolák mind egy színvonalra emelhetők.

3. A polg. iskolák tanulmányi szervezetének átalakítása.

A polg. iskolák mai válságos helyzetének ismertetésénél rámutattunk már a jelenlegi türehetetlen állapotból leendő kibontakozáshoz elengedhetlenül szükséges oly intézkedésekre, melyektől általában a polg. iskolák működésének hatásosabbá tételét várhatjuk. Ezen kisebb, bár fontos és minden nagyobb előkészület nélkül eszközölhető újítások a polg. iskolák mostani szervezeté mellett is sürgősen keresztül vihetők, hiszen oly elvi jelentőségűek, hogy czélszerűségöket elfogulatlanul ítélő egyén még csak vita tárgyává sem teheti.

Sokkal mélyebbre ható intézkedéseket kíván a mai külső

keret tágítása, a szervezet gyökeres megváltoztatása, mely a polgári iskolának más iskolafajokhoz való viszonyát is tisztázza.

Elsőször a polgári iskola leendő külső keretét kell megrajzolni, határmegegyeit megállapítani. Ez az alapkérdés, mely a polgári iskola hovatartozását eldönti.

A kérdés megoldására közoktatásunk mai szervezete mellett két mód lehetséges; u. m.:

a) vagy csak a reáliskola és gymnasium négy alsó osztályai egyesítettnek egységes középiskola címen s mellettök továbbra is fenmarad a polgári fiúiskola mai különállásában;

b) vagy a reáliskola, gymnasium és polgári iskola I—IV. osztályai helyett csak egyféle intézet lesz «egységes középiskola» elnevezéssel.

Első esetben az egységes középiskola inkább elméleti irányban haladna; míg a polg. iskola a részletekben inkább gyakorlati irányt követne a mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi életpályák szem előtt tartásával. A második megoldási mód merészebb s mélyebbre vágó újítás volna; de nagyon egyszerűsitené középoktatási rendszerünk tagozódását.

Hitünk szerint az egységes középiskoláé a jövő. Addig, míg ezt az eszmét a közvélemény megérleli, s a polg., reálisk. és gymn. alsó négy osztálya egybeolvadna, mintegy átmenetül kell a külön önálló polg. iskolát reformálni, melynek négy osztálya ma is legközelebb áll az «egységes középiskola» eszméjét kifejező formához.

A polgári iskolák reformja az «egységes középiskola» kapcsolata nélkül.

A polgári iskolák helyzete bizonytalan, határvonalai elmosódtak. Jelenleg a közép- és a polgári iskolák oly sok ponton találkoznak, hogy nemcsak a közönség nincs tisztában a polgári iskolai intézmény természetével és rendeltetésével; de még a tulajdonképeni szakemberek körében sem táplálnak felöle egységes véleményt.

Egy dolog kétségtelen, t. i. az, hogy a polgári iskola nem elemi, hanem középfokú kulturális intézmény. Középfokú műveltséget ad, nagy részben parallel működik a régibb középiskolákkal; tehát a «középiskolák» gyűjtőneve alá tartozik. Szerepe inkább az alsó négyosztályú reáliskoláéval vág egybe.

Ha a közokt. kormány a polgári iskolát, mint teljesen önálló

iskolafajt kívánja reformálni, ez a tanulmányi szervezet megváltoztatásával s inkább a jogkör szabályozásával könnyű szerrel lenne eszközölhető. Ebben az esetben a polgári fiúiskola 7 évfolyamra terjesztendő ki, még pedig kettős tagozattal; nevezetesen az alsóbb tagozat mint általános polgári fiúiskola 4 évfolyammal, befejezett egészet nyújtó tantervvel; a felsőbb tagozat (felsőbb polgári iskola) pedig 3 évfolyammal, szintén kerek egészet képező oktatási anyaggal.

Négy osztályú polgári iskolát az ország minden nagyobb (legalább 5000 lakosú) községben kell létesíteni az eddigi segélyforrások felhasználásával. A fiúiskola felsőbb három osztály magasabb követelmények kielégítése végett csak ott volna szervezendő, hol a vidék szükségletei szerint az ipari, kereskedelmi, gazdasági élet iránt élénkebb érdeklődés mutatkozik vagy pedig közigazgatási alsóbb és középfokú állásokra, jogvégzettséget nem föltételező vidéki jegyzőségekre akarunk alkalmas embereket nevelni. A közigazgatás államosítása esetén, sőt már a mai rendszer fentartása mellett is, évenként nagyszámú új meg új közigazgatási tisztviselőre van szükség. A polgári iskolák, ha csak a velők parallel, de más czélzattal működő gymnasiumok latin, görög, illetve francia és rajzóráinak idejét fordítanak is kereskedelmi számtan, nemzetgazdasági, ipar és váltójogi, könyvvelti, alkotmánytani és közigazgatási ismeretek nyújtására, még akkor is hasonlíthatatlanul alkalmasabb egyéneket nevelnének az említett tisztviselői — esetleg két évi gyakorlat után külön szakvizsga letételéhez kötött — állásokra, mint a minősítési törvény által e tekintetben is előtérbe állított gymnasiumok és reáliskolák, melyeknek máshová kell működésük súlypontját helyezniök.

Általános elvül kellene kimondani, hogy a gyakorlati és elméleti irányú középiskolák választófallal *minél élesebben különítessenek* el egymástól. A tudományos és felsőbb technikai pályákra kizárólag csak a gymnasiumok és reáliskolák készítenének elő; ellenben *a középipar és felső kereskedelmi iskolákba föltétlenül csakis polgári iskolai bizonyítvány jogosítana fölvételre.* Átlépés gymnasiumból és reáliskolából polgáriba vagy viszont *csak kiegészítő vizsgálat alapján* volna lehetséges.

Ebben az esetben a középiskolák sem terheltetnének ok nélkül nagyszámú alkalmatlan elemmel, melyet csak inkább az ürhatnáság s a tudományos életpálya, a szellemi munkakör felől

táplált hibás felfogás terel oda. A polgári iskola erkölcsi nyeregsége pedig az volna, hogy elsánczolva a középiskolától, önálló sajátlagos működési térre szoríttatnék; becse, tekintélye emelkednék, mert mintegy kívánatosná válnék ez intézmény az ifjúságra nézve, ha törvényhozásilag rendezett ügyből tudná, hogy az úgynevezett középiskolák sem mindenható, nem mindenre jogosító iskolák. Természetesen a polg. isk. 7-ik osztályt végzettek záróvizsgálatra (érettségi) volnának kötelezendők, de ennek fejében *önkéntességi jogot* is nyernének. Ne csak a középiskolák élvezzenek minden kiváltságos kedvezményt. Találjanak törvényes védelmet, virágzásukhoz megkívántató pártfogást, nyerjenek *gyakorlati irányban megillető elsőbbséget, kizárólagosságot a polgári iskolák is.*

Polgári iskolai tanárok képzése és képesítése.

A polgári fiúiskolai tanárképzés helye a mű- és tudományegyetem, hová ebből a célból kitűnő oklevelű népiskolai tanítók is fölvétnének. A tanárképesítés kizárólag az egyetemen fennálló s a gyakorlati középiskolák erre alkalmas tanáraival kibővítendő középiskolai tanárvizsgáló bizottság részéről történék. Ez az eljárás fejezné ki legméltóbban a cél irányára nézve kétféle (t. i. elméleti és gyakorlati irányú) középiskola egyenlő becsét, egyenlő rangját, politikailag és nemzetgazdaságilag egyforma súlyát, értékét, tekintélyét. Ez az egységes tanárképzési és képesítési mód az elemi iskolai oklevél értékének emelése mellett a legliberálisabb felfogás kifejezése lenne. Az elméleti és gyakorlati tudományok egyforma becsét hitelesen documentálná; a tudományok terjesztésére és czélszerű művelésére hivatott tanári kart solidaritásba, eszmeközösségbe foglalná. Ez által megszűnnék az egyes tantestületek különböző előkészültségű tagjai közt nem egyszer nagy feszültséget előidézett czímkérdés, a tantárgyak értékét egymás rovására liczitáló fontoskodás. Mennyit nyerne eme csekély rendszerváltoztatással a magyar középiskolai tanári kar összetartása, collegialis érzülete!

Föltéve azt az eshetőséget, hogy a pædagogium ezentúl is megtartaná különleges helyzetét a szaktudományok előadása által, abban az esetben ezt az intézetet bármily fölös és nagy áldozatba kerülne is, akadémiai rangra kell emelni. A képesítést azonban innen akkor is az egyetemre kell terelni, hasonlóan az ügyvédi

oklevél kiadásához, hogy t. i. bárhol — jogakadémián vagy egyetemen — készült elő az ifjú: ügyvédi vizsgálatra, központi helyre, az erre egyedül illetékes ügyvédi vizsgáló bizottság elé kell lépnie. Csak így lehet egyenlő rangú iskolák tanárainál egyenlő szellemi mértéket alkalmazni. Erre pedig annál inkább kell törekedni, mert már az elemi iskolai tanítói képesítés centralisálása és egyedül jogosítandó állami bizottság elé terelése iránt is igen élénken nyilvánul a közóhajtás.

A pædagogium sokkal nagyobb szolgálatot tehetne a tanárképzés ügyének, ha mindent magához ragadni akaró törekvését abbahagyva s a polgári, kereskedelmi iskolai és képző-intézeti tanári szaktudományok hallgatására az ifjakat a gazdagabb erőforráshoz, az egyetem és műegyetemre bocsátva, magának a felsorolt intézetek tanárképzésében inkább azt a szerepet vindikálná, melyet a mai középiskolákra nézve a tanárképző intézet gyakorló gymnasiuma tölt be. Ha a pædagogia leggazdagabb termőföldén: Németországban, pl. a lipcei egyetemen népiskolai tanítók ezen oklevelük alapján tanárokká képezhetik magukat s az így képzett tanárok rendszerint kitűnő pædagógusok: miért ne szakítanánk mi az eddigi hibás rendszerrel s miért állanók tovább útját annak, hogy kitűnő okleveles elemi tanítók előtt is megnyiljanak az egyetem kapui? Talán mi gazdagabbak vagyunk a tudományok művelésére hivatott szellemi erőforrásokban, hogy mesterséges zsilipeken vezessük el más irányba a fölösleget? Talán nálunk veszedelmes volna, ha mentől több ambitiosus fiatal embert bocsátanánk a magasabb tudományok legkitűnőbb tornaiskolájába, hogy ott megedződve, megizmosodva minél többen álljanak ki a versenytér porondjára, erejüket összemérni a külön politikai jogokat is biztosító «középiskolai tanári oklevél», esetleg doctori diploma nyújtotta elismertetésért? Mi kára lenne ebből a közéletnek? Hiszen ha képesek az egyetemi évek «rendes» elvégzése után az egyetemi bizottság előtt szakismereteik kellő mértékéről személyes bizonytságot tenni, méltán megérdemlik a tanári, esetleg doctori diplomát; ha pedig elbuknak a vizsgálaton, akkor úgy sem jutnak diplomához s mint gyenge készülségűeknek nem nyílnék alkalmuk középiskolai működésre.

Így lenne a tanárképzés egységes; de a középiskolák kettős irányzatánál fogva részint elméleti, részint gyakorlati középiskolai

czélzattal.* Ehhez képest a tanárképző intézeti gyakorló gymnasium, meg az internatussal és polg. gyakorló iskolával kapcsolatos pædagogium, ketten együtt szolgálnának a jövőbeli középiskolák tanárainak «pædagogiai nevelésére». Amott gondoztatnának s igazíttatnának útbá methodikai szempontból is az elméleti középiskolai; emitt t. i. az átszervezendő pædagogiumban pedig a gyakorlati középiskolai tanárjelöltek. Ez által a pædagogium is önmagától emelkednék rangban és tekintélyben, mert az egyetem tanárképzéssel is foglalkozó bölcsészeti karának és a reális tudományokat cultiváló műegyetemnek segédintézményévé válnék s kiegészítő része, belső kapcsolata lenne. Természetesen e mellett óhajtandó volna, hogy a gyakorlati középiskolai pályára készülő tanárjelöltek tapasztalatszerzés végett a székesfővárosi községi, polgári, kereskedelmi stb. iskolákban is hospitáljanak, hasonlóan a mai középiskolai tanárjelölteknek az itteni gymnasiumok- és reáliskolákban szokásos hospitálásához. Mennyivel szabadabb légáramlat járná át ekkor a polgári iskolai tanárképzés intézményét; mennyivel inkább lehetetlenné válnék az egyoldalúság, félszegség!

Polgári iskolai törvény alkotása.

A polgári iskola feladatának megállapítása, határmesgyéjének kiigazítása s az általa művelendő tér jobb gazdálkodással való értékesítése végett föltétlenül és sürgösen szükséges, önálló polgári iskolai törvény alkotása. Ne lebegjen ez az intézmény Mohamed koporsójaként ég és föld között. Hadd tudja meg mindenki, a benne működő erők épen úgy, mint a gyermekeik iskoláztató közönség, hogy mit akar Magyarország a maga polgári iskoláival.

Minden intézmény, ha van benne életerő, szabadabban fejlődik önállóan, mint surrogatumképen. Törvény útján tisztázni kell a helyzetet s vagy összeolvasztani a négy osztályú polgári iskolát a középiskolák alsó négy osztályával egységes középiskola czímen, vagy kimondani a törvény erejével, hogy a szervezetében s tantervében reformált polgári iskola «Gyakorlati Középiskola». A törvényben lesz helyén meghatározni az iskola szervezetén kívül az iskola administratióját is, s ebből a célból a területiá-

* Esetleg bármely középiskolára érvényes diplomát is kaphatnának, ha pl. az ilyen okleveles tanítókból lett egyetemi hallgatók a tanári alapvizsgálaton latin nyelvbéli jártasságukat is igazolják.

lis tanfelügyelet megszüntetése mellett a polgári iskoláknak szakfelügyelet alá rendelését. A tanároknak a középiskolai tanárvizsgáló bizottság által való képesítése, a tanítóknak tanári pályára való készülés végett egyetemre bocsátása stb. szintén törvényhozás útján szabályozandó. A közoktatási kormány administratív úton is könnyű szerrel megteheti a többit, a mi az ügy sikere érdekében kívánatos, így pl. a közoktatásügyi ministeriumban polgári iskolai szakosztálynak felállítását, az igazgatói állások rendszeresítését s a közoktatási tanácsban a polgári iskolának helyfoglalását.

Dr. Gööz József.

ZENÉNK A MILLENNIUMON.*

Reformtervek a közoktatásügyi miniszter úr figyelmébe.

A magyar ember vérében fekszik, hogy csakis az utolsó pillanatban kíván a legnehezebb dolgon is átesni, és egyáltalán nem képes a nyugodt, higgadt munkálkodásra. Így volt ez mindeddig, miért ne vallanók be egész őszinteséggel, mikor evvel csak azt bizonyítjuk, hogy felismervén hibánkat, a javulás útjára kívánunk térni.

Zenénk a millenniumon bizony nem nagy dicsőséget fog aratni. Folyton-folyvást — már évekkkel ezelőtt — bízattuk és buzdítottuk zeneművelőinket és zeneszerzőinket nagy és méltó alkotások megteremtésére, hogy a millenniumon a zene terén is dicsőséget és sikert arassunk. Mégis mit kell tapasztalnunk? Teljes készületlenséget minden oldalról. Nézzük kulturintézményeink sorában azt, melynek az első helyet kellene elfoglalnia: a m. kir. operát. Nincs kész műsora, nincsenek magyar alkotásai, melyekkel méltóan megülhetné ezredéves ünnepünket. De gyerünk tovább. Tanintézeteink, melyek hivatva vannak a jövő nemzedéket nevelni, szintén nem tesznek semmit, nem gondolnak a kellő eszközök megtalálására, melyekkel a kedvet, az ambíciót és a tehetséget sarkalnák minél behatóbb munkálkodásra, minél nagyobb productióra. Szentesy Béla e folyóirat hasábjain igen érdekesen kifejtette, hogy mennyire kevés gondot fordítottak eddig a zenei oktatás terén a szellemi tehetségek fejlesztésére. És valóban elszomorító ezen állí-

* Viszhang Szentesy Béla úr cikkére (l. mult évfolyamunkat).